VELUWE

BARNEVELD

gemeentebeschrijving

Monumenten
Inventarisatie
Project

provincie
GELDERLAND

MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT

Ten geleide

Het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) is een landelijk opgezet project met het doel om in betrekkelijk korte tijd - 5 jaar - een inventarisatie te verkrijgen van bouwkunst en stedebouw uit de periode 1850-1940. De uitvoering van het project wordt verzorgd door de provincies. In Gelderland heeft de provincie de Stichting MIP-Gelderland opgericht, die belast is met de uitvoering van het project.

In Gelderland wordt het MIP uitgevoerd conform de Gelderse streekplanindeling: Midden-Gelderland, Oost-Gelderland, Veluwe en Rivierenland. Binnen deze inventarisatiegebieden wordt per gemeente geïnventariseerd.

Het eindprodukt, waarover de gemeenten de beschikking krijgen, bestaat uit 3 rapporten, te weten een regiobeschrijving, een gemeentebeschrijving en een inventarisatierapport.

In de regiobeschrijving wordt op hoofdlijnen een schets gegeven van ontwikkelingen die bepalend zijn geweest voor de ruimtelijke kwaliteit, i.c. bouwkundige en stedebouwkundige karakteristieken, uit de periode 1850-1940 in het inventarisatiegebied. Het betreft veelal ontwikkelingen en karakteristieken die behalve van lokaal belang ook een boven-lokaal belang vertegenwoordigen.

In de gemeentebeschrijving, die kan worden beschouwd als een verfijning die betrekking heeft op een deel van het grondgebied van de regiobeschrijving, worden op beknopte wijze de voornaamste historisch-geografische, sociaal-economische, bouwkundige en stedebouwkundige ontwikkelingen uit de periode 1850-1940 weergegeven.
In dit verband dient hoofdstuk 4.5. *Karakterisering geïnventariseerde bebouwing* afzonderlijk te worden genoemd. Het betreft een hoofdstuk dat als "schakel" fungeert tussen het beschrijvende en het inventarisatiegedeelte, te weten het inventarisatierapport.

Het inventarisatierapport voorziet in een beknopte weergave per gemeente van de gebouwde omgeving uit de periode 1850-1940 in de vorm van objecten en complexen op basis van de uitgewerkte MIP-formulieren.

Hoewel de 3 rapporten afzonderlijk kunnen worden gelezen, verdient het aanbeveling het inventarisatiegedeelte niet los te zien van het beschrijvende gedeelte en omgekeerd.

..2/

Met betrekking tot het gebruik van de MIP-eindprodukten dient het volgende te worden opgemerkt.

Bij schrijven d.d. 21 september 1989 - nr. WZ89.59395 - WZ/CE404 is de provincie Gelderland accoord gegaan met de samenwerkingsovereenkomst, zoals opgesteld van rijkswege bij schrijven d.d. 11 augustus 1989, nr. U-172.612, inzake de uitvoering van het Monumenten Inventarisatie Project in Gelderland.

In artikel 8 van bedoelde overeenkomst is het gebruik van de eindprodukten geregeld. Dit artikel luidt als volgt:

"Artikel 8. Gebruik eindprodukten

1. De Provincie is evenals de Rijksdienst ook nadat de eindprodukten als bedoeld in artikel 1, leden a t/m e (*) zijn opgeleverd gerechtigd deze eindprodukten, geheel of gedeeltelijk voor eigen gebruik aan te wenden, te vermenigvuldigen of te publiceren, dan wel, al dan niet tegen financiële vergoeding, voor gebruik aan derden beschikbaar te stellen.
2. De Provincie maakt met derden die zij bij de uitvoering van het Project betrekt zodanige afspraken, dat hen niet de bevoegdheid toekomt, bv. door een beroep op hun toebehorende auteursrechten, in het in het eerste lid omschreven gebruik, geheel of gedeeltelijk te beletten of te belemmeren.
3. De Rijksdienst en de Provincie bevorderen de totstandkoming van openbare publicaties over jongere bouwkunst en stedebouw uit de periode midden 19e eeuw - Tweede Wereldoorlog."

Wij verzoeken u bij het gebruik van de eindprodukten de geraadpleegde bron(nen) te vermelden.

GEMEENTEBESCHRIJVING

GEMEENTE BARNEVELD

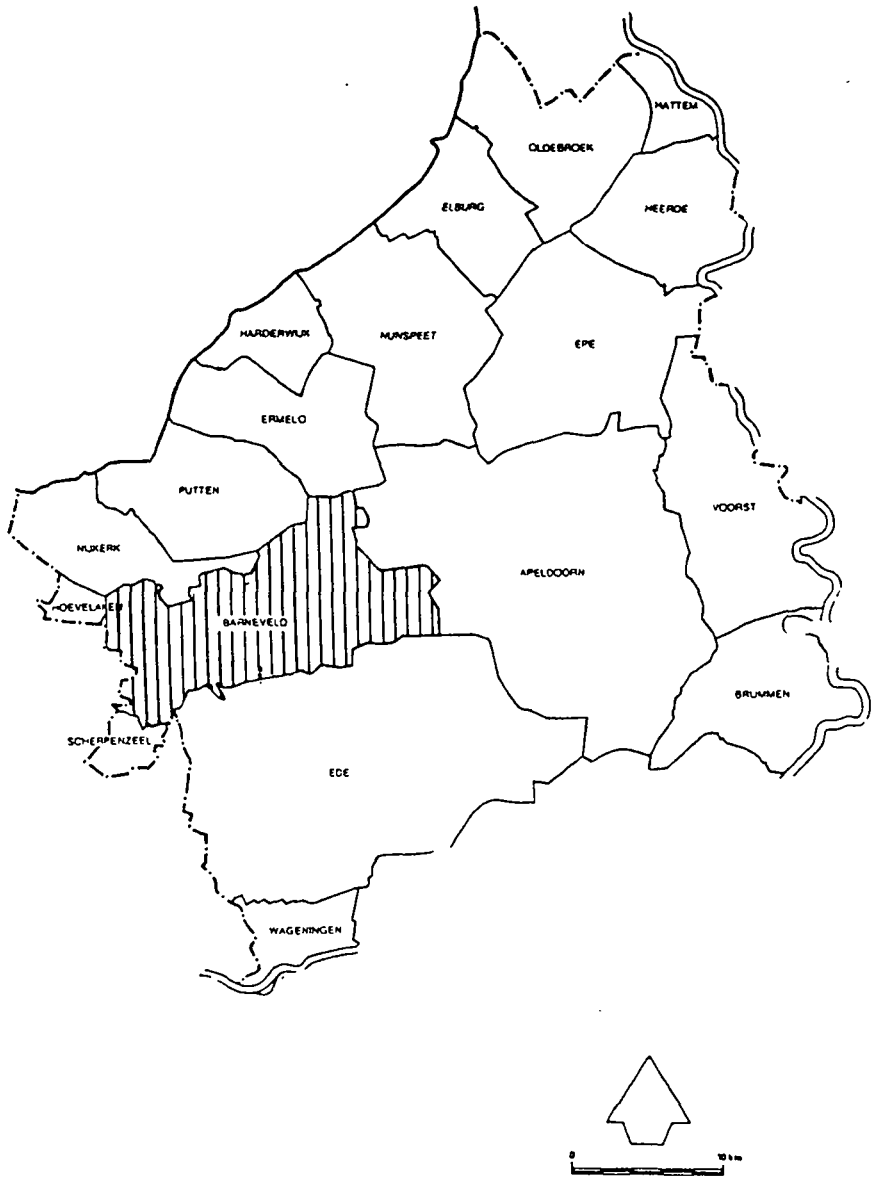

INHOUDSOPGAVE

		blz.:
1.	INLEIDING	3
2.	BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK	6
3.	INFRASTRUCTUUR	8
4.	NEDERZETTINGSSTRUCTUUR	10
4.1.	Algemeen	10
4.2.	Functionele ontwikkelingen - periode 1800-1850 - periode 1850-1900 - periode 1900-1940	10
4.3.	Stedebouwkundige structuur: - Barneveld - De Glind - Garderen - Kootwijk - Kootwijkerbroek - Stroe - Terschuur - Voorthuizen - Zwartebroek - Verspreide bebouwing	12
4.4.	Ontwikkelingen na 1940	19
4.5.	Karakterisering geïnventariseerde bebouwing	20
4.6.	Typologie uitbreidingen gemeente Barneveld 1850-1940	22
4.7.	Bijzondere gebieden	22
GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN, KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR		24

1. INLEIDING

De gemeente Barneveld bevindt zich in het inventarisatiegebied Veluwe en heeft een oppervlakte van 17.630 hectare. De gemeente Barneveld bestaat uit de hoofdkern Barneveld, alsmede de kernen De Glind, Garderen, De Harselaar, Kootwijk, Kootwijkerbroek, Stroe, Terschuur, Voorthuizen en Zwartebroek (zie afbeelding 1).
In 1966 heeft een grenswijziging met de gemeente Apeldoorn plaatsgevonden, waarbij Radio Kootwijk en omgeving aan Apeldoorn toekwam, en een deel van het Kootwijkse Zand aan Barneveld werd toegevoegd. De grenswijziging met de gemeente Leusden heeft in 1959 plaatsgevonden, waarbij een gedeelte van Achterveld afgestaan werd. Recent heeft een grenswijziging met de gemeente Ede plaatsgevonden. Een deel van de noordgrens van de gemeente Barneveld valt samen met de Voorthuizer Beek. Een klein gedeelte van de westgrens valt samen met de Barneveldsche Beek. De Barneveldsche Beek en Kleine Valksche Beek vormen een deel van de zuidgrens. De gemeente Barneveld grens aan de gemeenten Scherpenzeel, Ede, Apeldoorn, Ermelo, Putten, Nijkerk, Hoevelaken en de in de provincie Utrecht gelegen gemeenten Leusden, Woudenberg en Renswoude.

De gemeente Barneveld is in de periode 1850-1940 een overwegend agrarische gemeente gebleven met accent op de pluimveeteelt en -handel. Op 1 januari 1990 telde de gemeente Barneveld 42.327 inwoners.

Afbeelding 1
Gemeente Barneveld in 1866

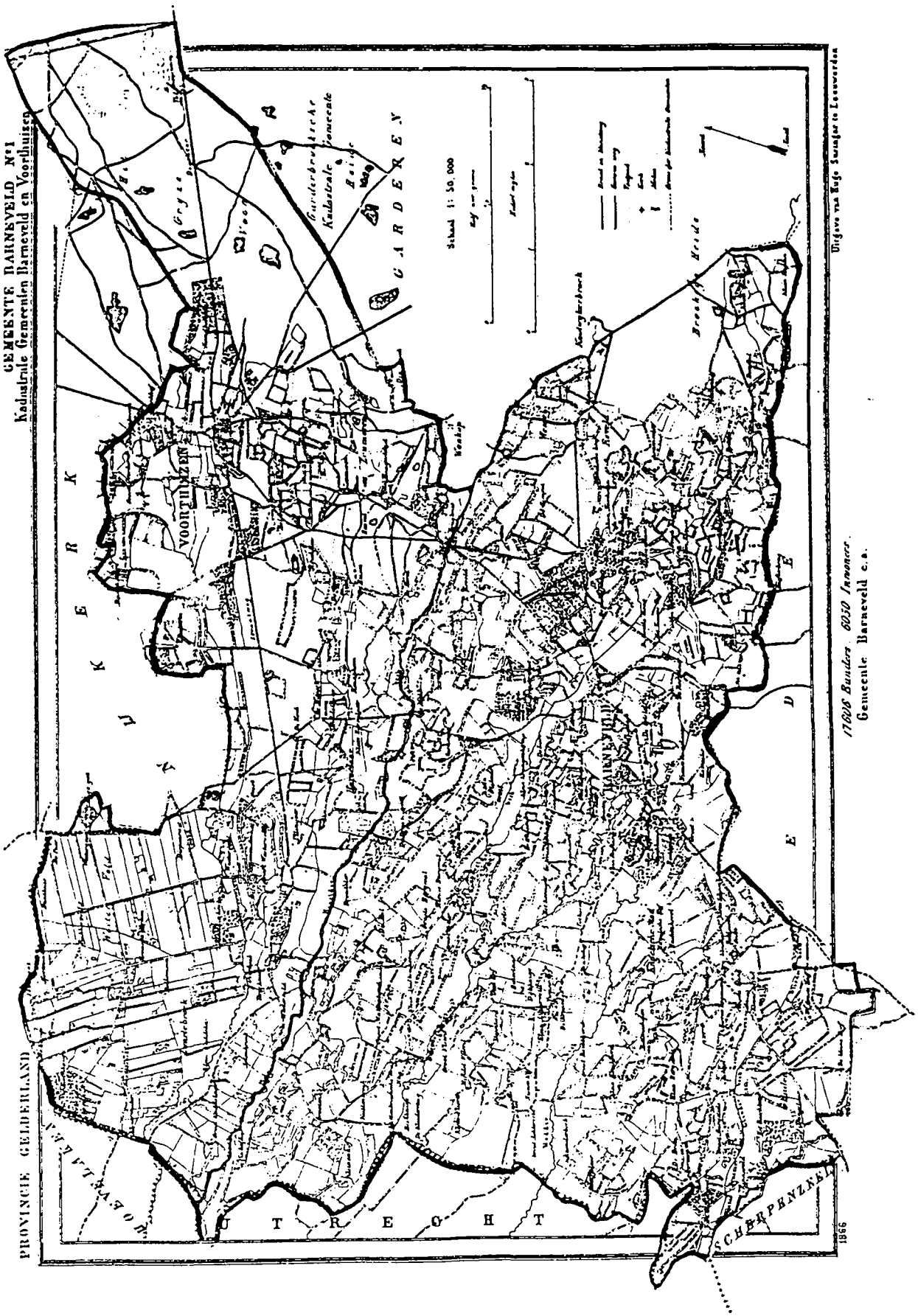

Afbeelding 1a
Gemeente Barneveld in 1866

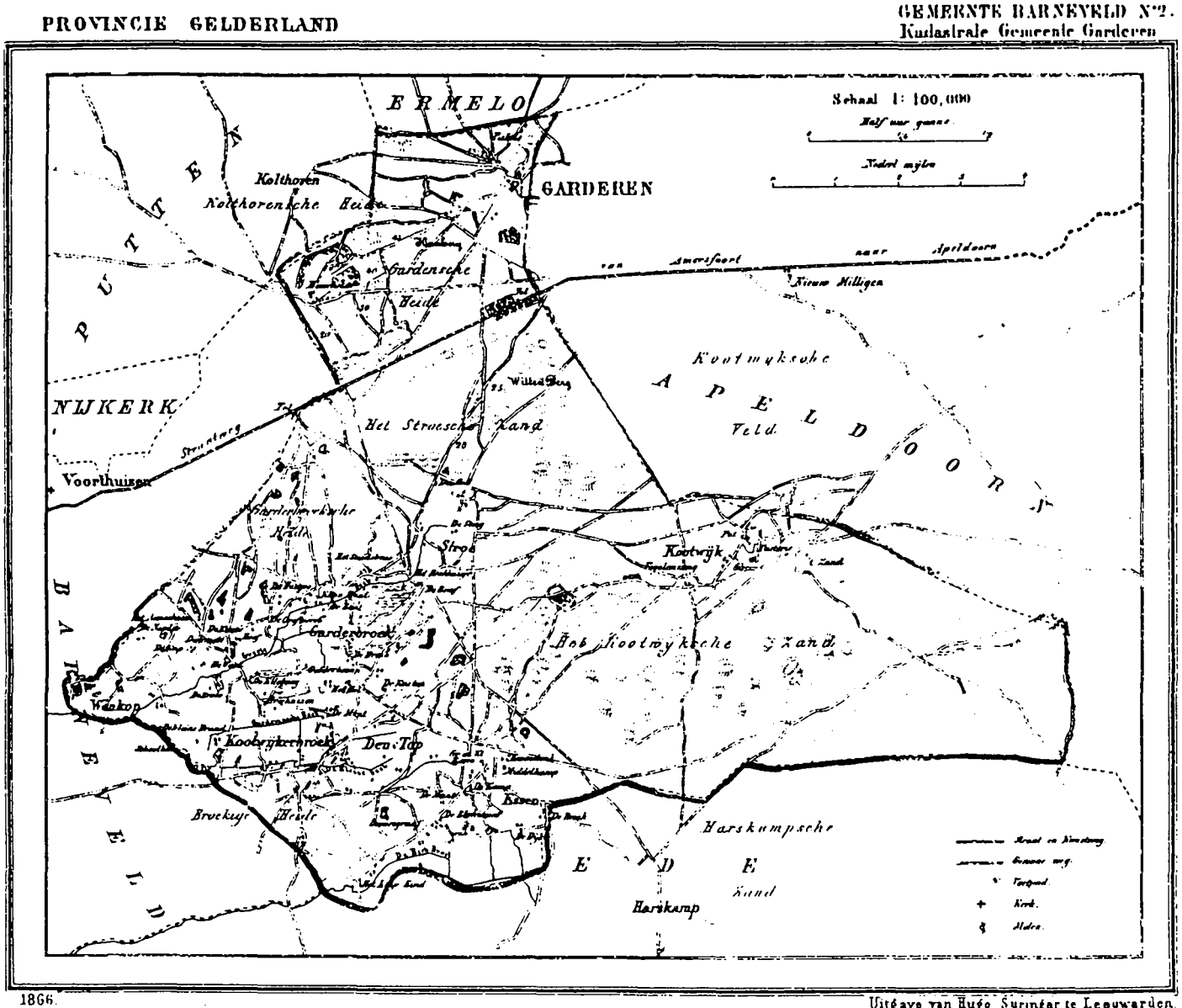

2. BODEMGESTELDHEID EN GRONDGEBRUIK

Gedurende de Saale-ijstijd zijn brede ijslobben in zuidelijke richting doorgedrongen. Aan het eind van deze tijd werd de Gelderse Vallei gevormd, nadat het ijs was gesmolten en aan weerszijden van het voormalig gletscherdal de Utrechtse Heuvelrug in het westen en de heuvels van de Veluwe in het oosten (stuwwal Lunteren - Ede resp. Putten - Garderen) oprezen. Na afsmelting van het ijs (150.000 - 100.000 v. Chr.) vulde het gletscherdal zich met materiaal afkomstig van de beide stuwwallen. Ongeveer 100.000 v. Chr. vulde het bekken zich met zg. Eemklei die werd afgezet als gevolg van het stijgen van de zeespiegel. Deze Eemklei is voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de waterhuishouding in de Gelderse Vallei (ondoorlaatbare laag).
Tijdens de daaropvolgende koude periode (Weichselien) van ca. 70.000 - 10.000 v. Chr. daalde de zeespiegel opnieuw. In het Laat-Weichselien werden dekzandruggen afgezet (westenwind). In het oosten vormde dit een dik pakket van hoog dekzand dat tegen de stuwwal werd afgezet. Geleidelijk aan steeg de gemiddelde temperatuur tot omstreeks 12.000 v. Chr. wederom een korte koude periode intrad. In die tijd ontstonden de jonge dekzanden (paraboolduinen en stuifzanden). De ligging van dekzanden en duinen verhinderde afstroming van het beekwater in noordelijke richting; in westelijke richting was het hoogteverschil dermate gering, hetgeen een overwegend drassig gebied tot gevolg had.

Afbeelding 2
Geomorfologische kaart gemeente Barneveld

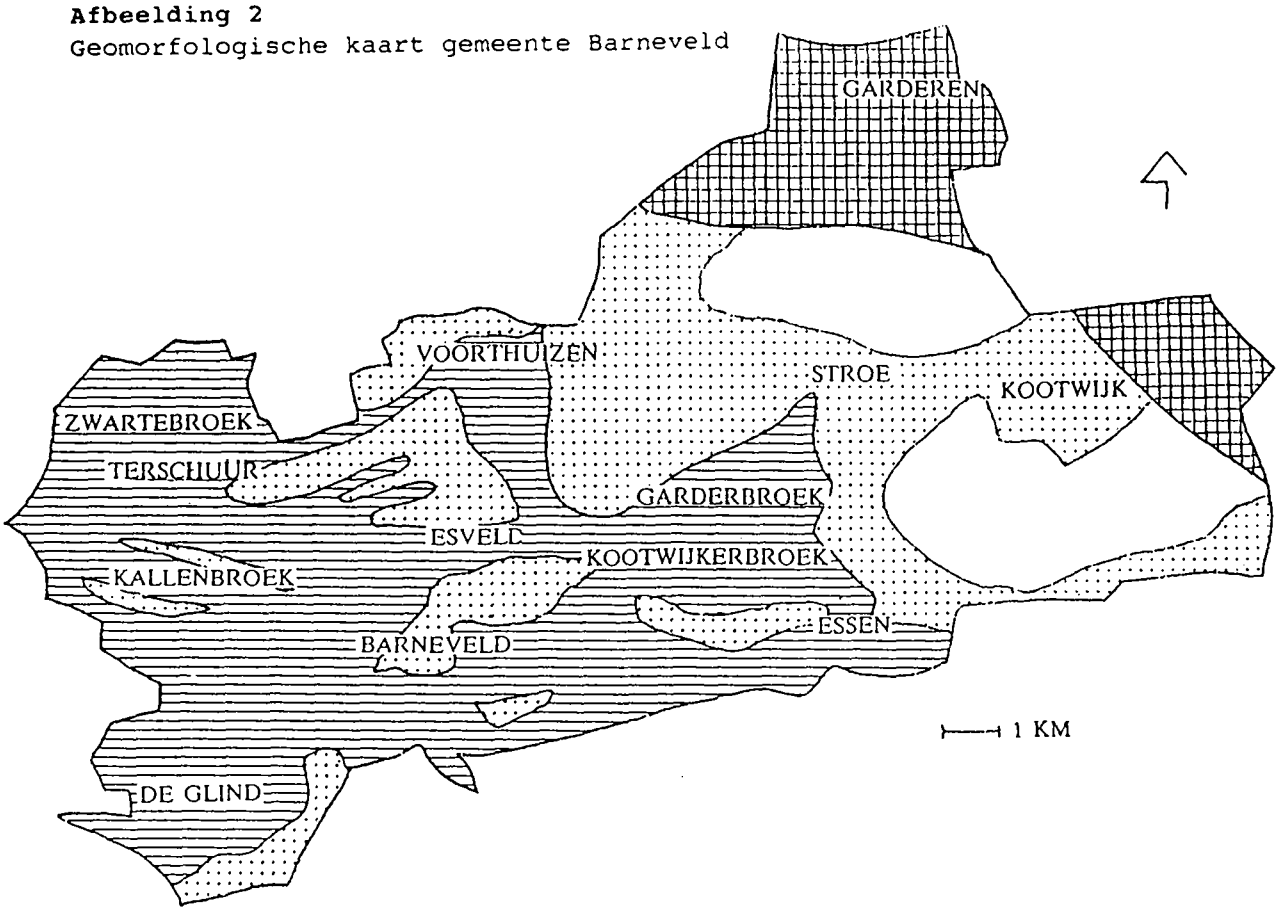

stuwwal met grindhoudend zand

lager gelegen dekzandgebied met beekinsnijding

dekzandgebied met overwegend zandige ruggen

stuifzandgebied

Het grondgebruik in de periode 1850-1940 heeft betrekking op de stuwwal, het stuifzandgebied en het dekzandgebied. De stuwwal en het stuifzandgebied zijn lange tijd met woeste heidevelden bedekt geweest. Door overbegrazing zijn delen van de heide in dit gebied veranderd in stuifduinen. Delen van de stuifduinen zijn in de 2e helft 19e eeuw bebost. Ruim de helft van het grondgebied van de gemeente Barneveld was omstreeks 1890 nog onontgonnen. Door werkzaamheden van de Heidemij zijn met name de lager gelegen dekzandgebieden veranderd van natte heidevelden in graslanden. De ruggen in dit gebied van beekdalen waren vanouds als bouwland in gebruik. Kleine escomplexen zijn op de vlakkere en hoger gelegen dekzandgebieden ontstaan, onder meer bij Kootwijk, Garderen, Essen, Stroe, Voorthuizen en Barneveld. Op de akkers werden vooral rogge en boekweit geteeld. Kort na de eeuwwisseling is de boekweitteelt verdwenen en werd de teelt haver en aardappelen belangrijk.

Van groot belang voor het bodemgebruik en de nederzettingen in de gemeente Barneveld is de afwatering. Het lager gelegen dekzandgebied wordt tot op heden gevoed door het van de stuwwallen in het oosten en zuiden afkomstige grondwater. Een groot deel van het water stroomt af via de kleine Valksche Beek, de Kleine Barneveldsche Beek en de Grote Barneveldse Beek, alsmede de Groote Beek, de Eskelder Beek, de Garderbroekse Beek, Voorthuizer Beek en Hoevelakense Beek. Alle in westelijke richting en uiteindelijk in de Eem.

Garderen is ontstaan op een stuwwalplateau, dat zo'n 20-30 meter uitsteekt boven het omringend gebied ten zuiden en oosten van de nederzetting. Ondanks de hoge ligging is akkerbouw hier mogelijk omdat Garderen op de grens van een waterscheiding ligt. Het water van de stuwwalzone ten westen van Garderen stroomt in oostelijke richting af naar het Uddelermeer, gelegen in een (smeltwater-)dal omgeven door twee stuwwaltongen. Kootwijk is aan de voet van een stuwwal gelegen en heeft te kampen gehad met oprukkend stuifzand, totdat dit door herbebossing een halt werd toegeroepen. Het lager gelegen dekzandgebied wordt van water voorzien door de stuwwallen in het oosten en zuidoosten. Diverse beken stromen door het voormalige gletscherdal in westelijke richting. Op enkele hoger gelegen gedeelten zijn op de dekzandruggen nederzettingen ontstaan. Vanaf de Late Middeleeuwen zijn op de grens van dekzandruggen/(voormalige) broeklanden, soms vanuit bestaande kernen, kleine nederzettingen gevormd, zoals Zwartebroek en Kootwijkerbroek. Hierbij is veelal sprake van strokenverkaveling.
Vrijwel overal in de gemeente is sprake van een onregelmatige blokverkaveling, veelal in samenhang met de grillige hoogte- en bodemgesteldheid. Strokenverkaveling wordt aangetroffen in delen van het lager gelegen dekzandgebied (o.a. Kootwijkerbroek, Zwartebroek).

3. INFRASTRUCTUUR

Vanaf de Late Middeleeuwen is de gemeente Barneveld doorsneden van belangrijke handelswegen afkomstig vanuit het westen naar het oosten en van het noorden naar het zuidoosten. Van deze routes kunnen vermeld worden Amersfoort-Kootwijk; Amersfoort-Apeldoorn via Garderen, Voorthuizen en Terschuur; Harderwijk-Arnhem via Garderen en Stroe; alsmede Amersfoort-Arnhem via Terschuur en Barneveld en Amersfoort-Ede via De Glind en Lunteren (oude Postweg). Omstreeks 1809 is de weg Amersfoort-Apeldoorn verhard. Rond 1850 werden de wegen naar Nijkerk en Ede bestraat. De wegen in het laaggelegen dekzandgebied volgen in de regel de dekzandruggen. Hier valt een duidelijke samenhang met de hoogtegesteldheid en gradient (overgang droge - natte gronden) te constateren. Behalve in de veenontginningen, zoals bij Zwartebroek en Kootwijkerbroek, hebben de secundaire wegen een grillig verloop, met name rond de essen en nederzettingen in dit gebied.

In 1876 werd de spoorlijn Amsterdam-Apeldoorn geopend met stations en halteplaatsen te Terschuur, Esveld, Stroe en Kootwijk. In 1902/1903 is de lokaalspoorlijn Ede-Nijkerk in gebruik genomen (in 1937 voor reizigers gesloten), met haltes te Barneveld, Esveld en Voorthuizen. Met name deze spoorlijn is van groot belang geweest voor de pluimvee- en eierhandel in dit deel van de Gelderse Vallei. In 1926 werd melding gemaakt van een busdienst tussen Barneveld en Amersfoort.

In 1861 is te Barneveld een gasfabriek opgericht. In het begin van de jaren '20 is te Kootwijk een watertoren in gebruik genomen en werd Barneveld aangesloten op het elekticiteitsnet van de P.G.E.M.

Afbeelding 3
Belangrijkste wegen gemeente Barneveld omstreeks 1930.

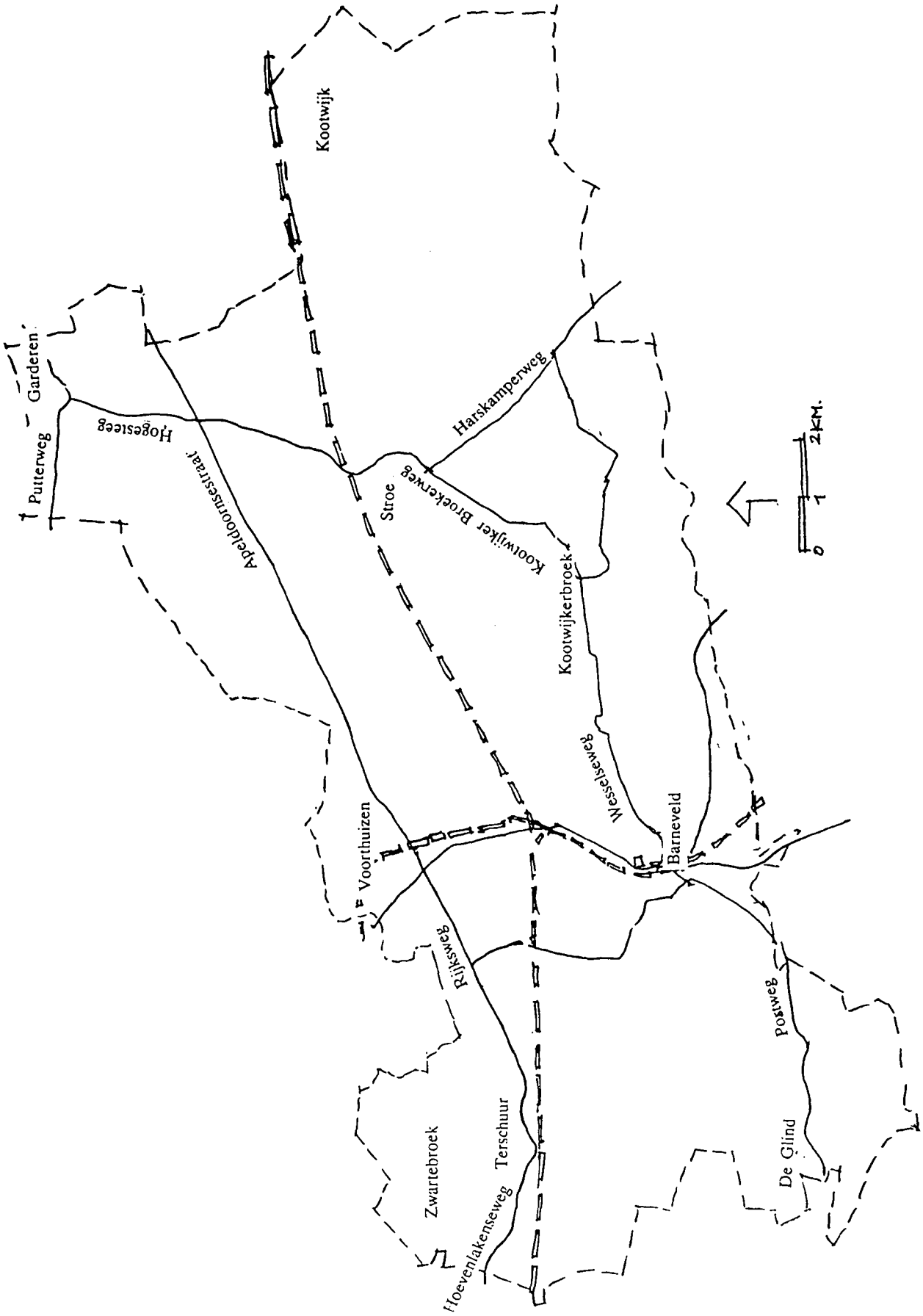

4. NEDERZETTINGSSTRUCTUUR

4.1. Algemeen

Garderen, Stroe en Kootwijk zijn zeer oude nederzettingen aan of op de stuwwal. Van hieruit werden de laaggelegen delen geoccupeerd. Daarbij is gebruik gemaakt van langgerekte dekzandruggen temidden van venige beekdalen. Tot ver in de 19e eeuw heeft het gebied zijn agrarisch karakter behouden. De ligging aan handelsroutes heeft hierin nauwelijks verandering kunnen aanbrengen. Vanaf de eerste ontginningsfase in de Late Middeleeuwen sierden papiermolens tot 1700 het landschap. Op beperkte schaal vond verbouw van tabak plaats. Van groter belang is echter de schapenhouderij en de daaraan gerelateerde huisweverij. Een in 1672 opgerichte bierbrouwerij te Barneveld heeft het tot in de 20e eeuw kunnen volhouden. De uitgestrekte woeste gronden, (heidevelden) waren van belang voor de bijenteelt.

4.2. Functionele ontwikkelingen

Periode 1800-1850

Gedurende de eerste helft van de 19e eeuw veranderde er relatief weinig in het agrarisch karakter van de gemeente Barneveld. Regelmatig werden paarden- en schapenmarkten gehouden. Velen vonden in de huisnijverheid een bron van neveninkomsten: linnenweverij, wolkammerij, honingzemerij en borstelmakerij. Het plaggensteken leverde aan enkele honderden dagloners een minimale bestaansbasis.

Periode 1850-1900

In 1852 besloot de gemeente om een weekmarkt in te stellen voor pluimvee, eieren en andere agrarische produkten. Langzamerhand begon de eierhandel hierin een voorname rol te spelen. Via de spoorlijn Amersfoort-Apeldoorn en de verharde wegen naar Ede-Arnhem en de Zuiderzee kwam de regionale handel op gang. Verbeterde fokmethoden en een groeiende welvaart stimuleerden de pluimveehandel. Tijdens de algemeen heersende agrarische crisis in het laatste kwart van de 19e eeuw betekende de lage graanprijzen, c.q. de import van goedkoop graan een positieve stimulans, omdat het graan als (pluim-)veevoer diende. In 1897 was voor het eerst sprake van een hoenderpark.
De industrialisatie(agrarische industrie) van de gemeente Barneveld is in deze periode mondjesmaat op gang gekomen: vier meelfabrieken en drie zuivelfabrieken. Tezamen met de tabaksfabriek, waarvan tijdelijk sprake is geweest, werkten hierin zo'n 20 personen. De huisweverij heeft tot omstreeks 1880 bestaan. Vanaf het einde van de 19e eeuw hebben nieuwe ontginningen plaatsgevonden in het lager gelegen dekzandgebied (Heidemij).

Periode 1900-1940

Het inwonertal van de gemeente Barneveld is pas na de eeuwwisseling sterk gaan groeien (zie afbeelding 4). Vanwege de toename van zo'n 175% (ten opzichte van het inwonertal in 1850) behoort Barneveld tot de snelst groeiende gemeenten in het inventarisatiegebied Veluwe. Het vertrekoverschot is na 1900 vrijwel verdwenen. De werkzaamheden van de Heidemij droegen bij tot de ontginning van de broeklanden. Dat heeft niet weggenomen dat er in 1930 nog ongeveer 9.000 hectare verdeelde grond in de gemeente aanwezig was. De schapenhouderij nam sterk in

betekenis af mede als gevolg van de introductie van kunstmest en ook het aantal bijenkorven nam af. Daar staat tegenover dat er steeds meer hoenderparken kwamen. De pluimveehandel onderging een sterke groei in de jaren '30, vooral als gevolg van rationalisering en hogere welvaart in de regio. Het aantal hoenders liep op van zo'n 4.000 in 1850 naar ruim 675.000 in 1930. Vanaf 1918 vond de eierhandel plaats in de markthal. In 1939 werd de eiermarkt (gebouw) opgericht. De pluimveehandel trok diverse gespecialiseerde bedrijven aan. Nabij De Glind is in 1927 de Rudolfstichting in het leven geroepen ten behoeve van jongeren met sociale problemen.

Afbeelding 4
Bevolkingsontwikkeling gemeente Barneveld 1850-1940
(indexcijfers, waarbij in 1850 5.611 inwoners = 100)

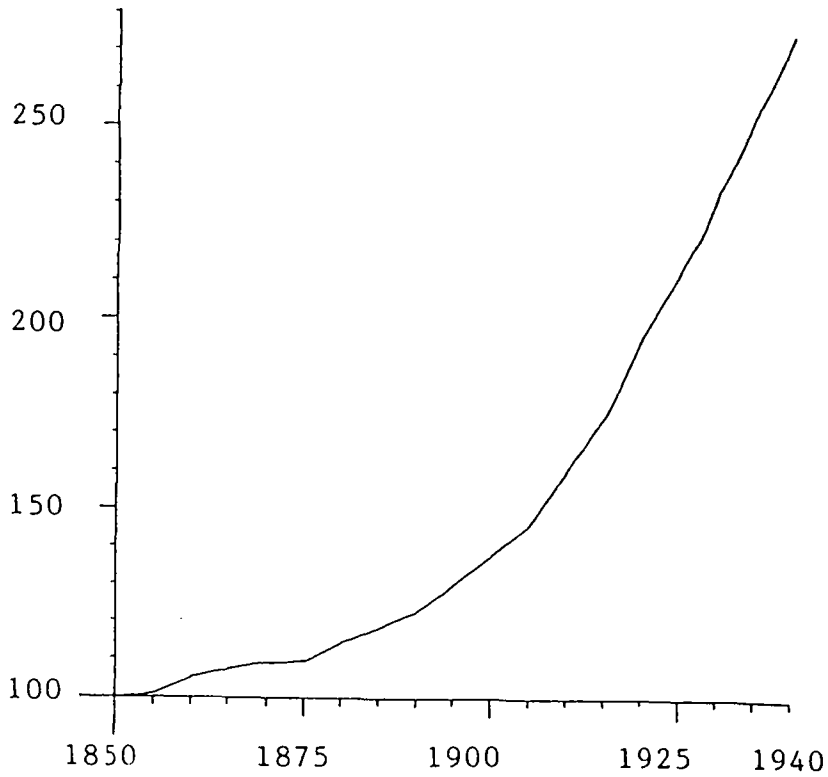

4.3. Stedebouwkundige structuur

Barneveld

Barneveld telde in de 18e eeuw 350 huizen. Het dorp vervulde een centrumfunctie in de Gelderse Vallei. De aanvankelijk belangrijke schapenmarkten veranderden in de loop van de 18e en 19e eeuw in wolmarkten. Aan het eind van de 19e - begin 20e eeuw werd Barneveld van betekenis als markt voor pluimvee en eieren.
De opbouw van Barneveld bestond uit een lintvormige T-structuur, gevormd door de Schoutenstraat, Langstraat en van Dompselaarstraat met daarop aansluitend de Jan van Schaffelaarstraat.

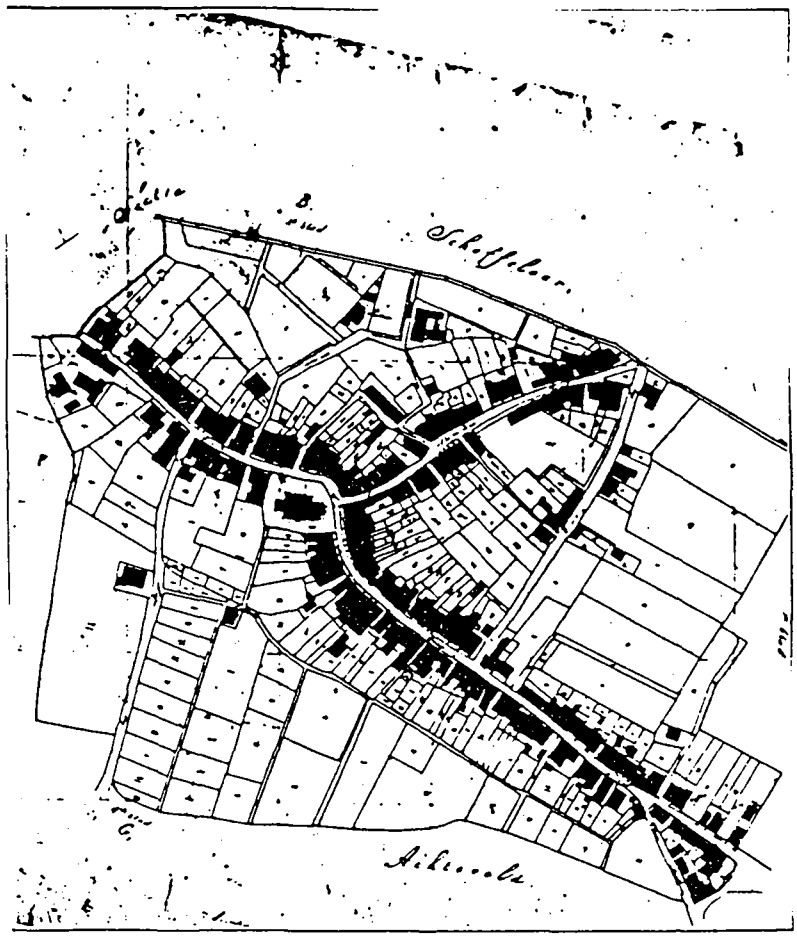

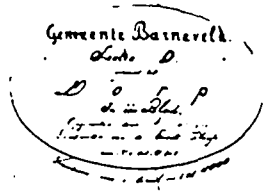

Plattegrond van het dorp Barneveld in het jaar 1813

Voorthuizen
Deze kern is ontstaan bij een kruispunt van routes en heeft in de periode 1850 - 1940 een verdere lintvormige bebouwing gekregen langs de Hoofdstraat en Kerkstraat. Middenstandswoningen werden gebouwd aan de Rubensstraat en Molenweg. Gemengde bebouwing met villa's en middenstandswoningen aan de Baron van Nagellstraat, de Bakkersteeg, de Schoolstraat, de Koninginnelaan en an het Smidsplein.

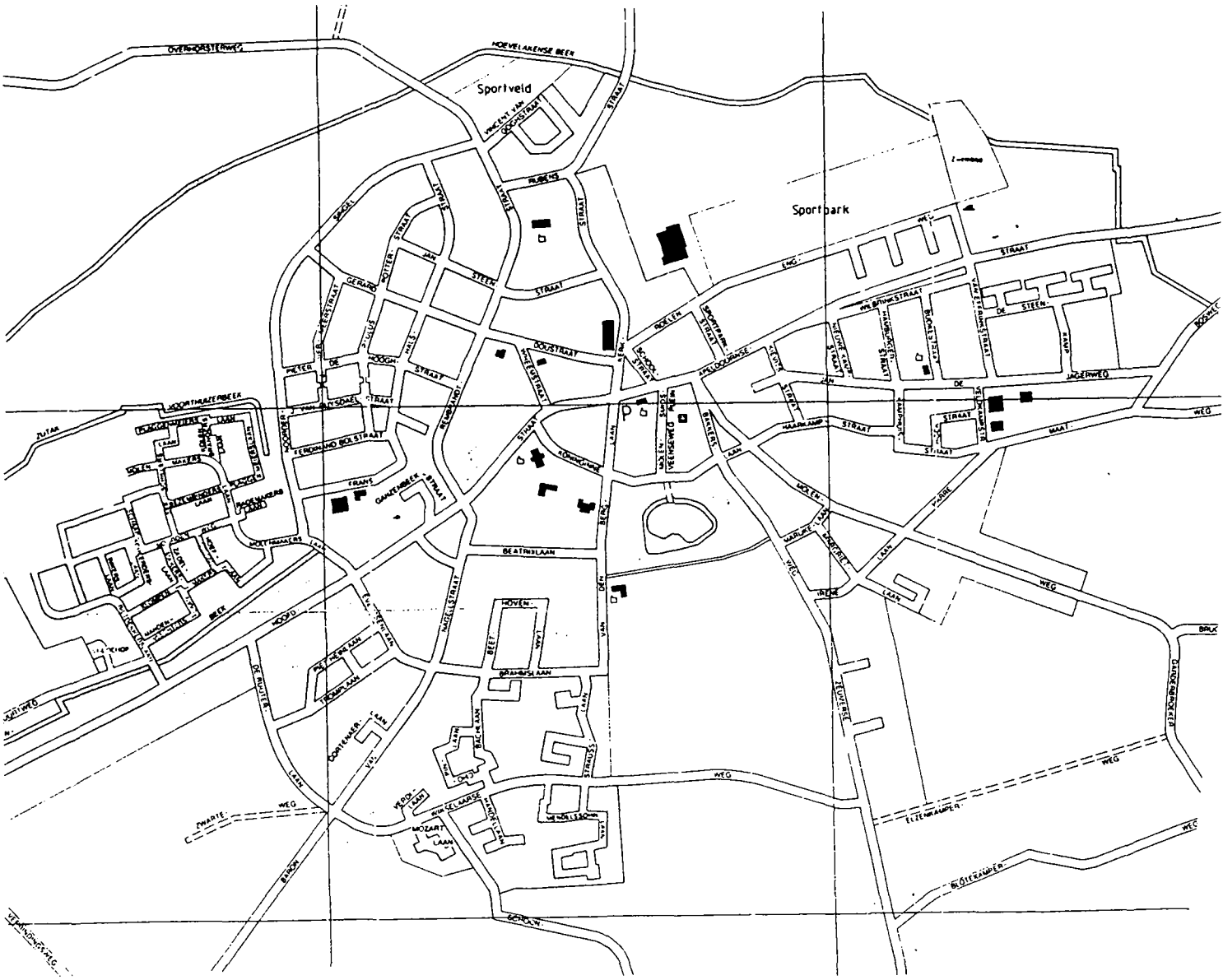

Garderen
Rond de kern van Garderen liggen een aantal buurtschappen. De enk van het ten zuidoosten gelegen 'moederdorp' Ouwedorp sluit aan op de Garderense enk. Houtdorp welke nederzetting in de 14e eeuw door bosontginningen ontstond, sluit in noordelijke richting aan op de oude Malebossen; Speulderbos en Sprielderbos. De oostgrens van de bossen valt samen met de oostrand van de stuwwal.
Nog steeds is het historische patroon vande convergerende wegen en schapendriften aanwezig. De wegen (uit Harderwijk, Speuld, Putten en Koudkoorn) komen samen in het dorp Garderen. Aan de noordwest kant van Garderen ligt de Dorpsstraat die bij de Brink weer uitwaaiert. In de zuidoost zijde gaan de wegen richting Stroe, Millingen, Boeschoten en Uddel. De Dorpsstraat vormt een belangrijk element in de structuur van Garderen. Ze verbindt twee te onderscheiden dorpsgebieden. Het noordwestelijk dorpsgedeelte met vrijwel parallel lopende wegen en paden en het centrale dorpsgedeelte met de Brink. De oorspronkelijke bebouwing bestond uit boerderijen. In de periode 1850 - 1940 heeft de radiaal-structuur een opvulling gekregen met gemengde bebouwing.

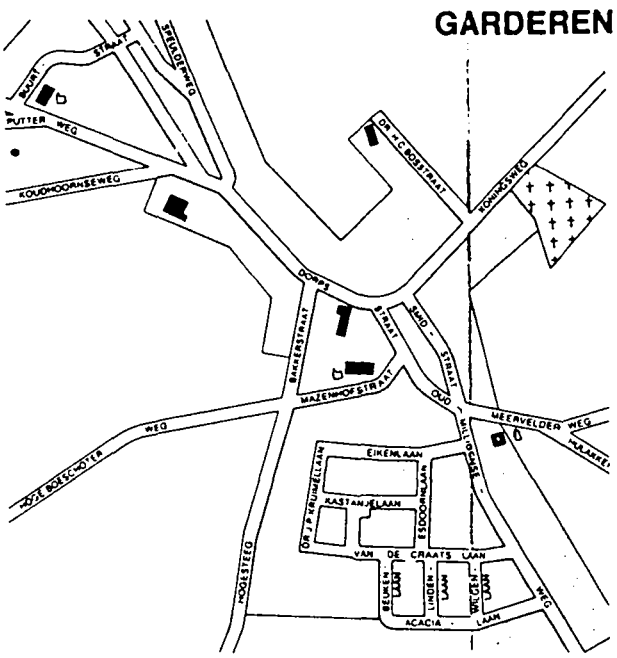

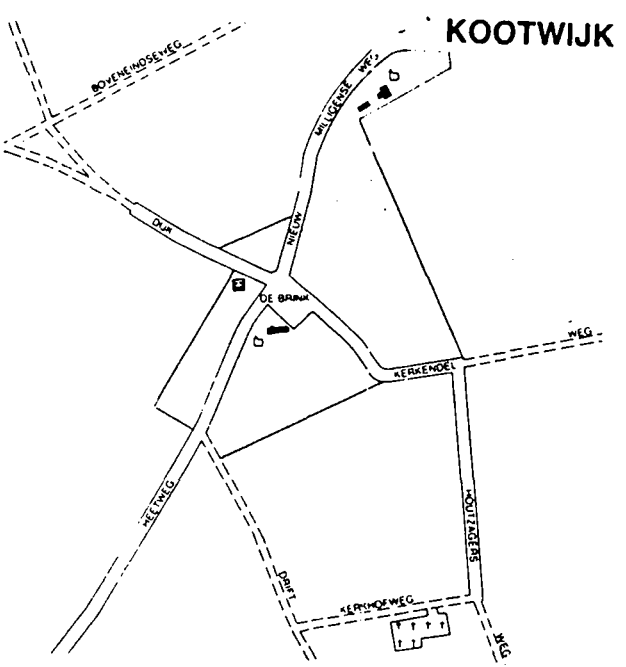

Kootwijk
De kern van Kootwijk bestaat uit een aan drie zijden door bebouwing omsloten brink. Van oudsher was deze Brink aan alle vier de zijden omsloten, doch de bebouwing aan de zuidzijde is na 1940 verdwenen. Kootwijk is door het ontbreken van weiland te karakteriseren als een incompleet esdorp.
De Brink vormt het knooppunt van wegen met de daaromheen gegroepeerde losse bebouwing. Buiten de Brink ligt de bebouwing op losse wijze langs de toeleidende wegen. De boerderijen zijn soms haaks op de weg gericht, enkele schuren staan zeer dicht op de weg, andere staan verder daar vandaan.

Stroe

Stroe ligt in een essengebied omgeven door bossen. De oorspronkelijke dorpsbebouwing was beperkt tot bebouwing langs enkele wegen, voornamelijk de Wolweg. Deze weg kreeg in de periode 1850 - 1940 gemengde bebouwing. Langs de Tolnegenweg werden verspreid middenstandswoningen en enkele villa's gebouwd.

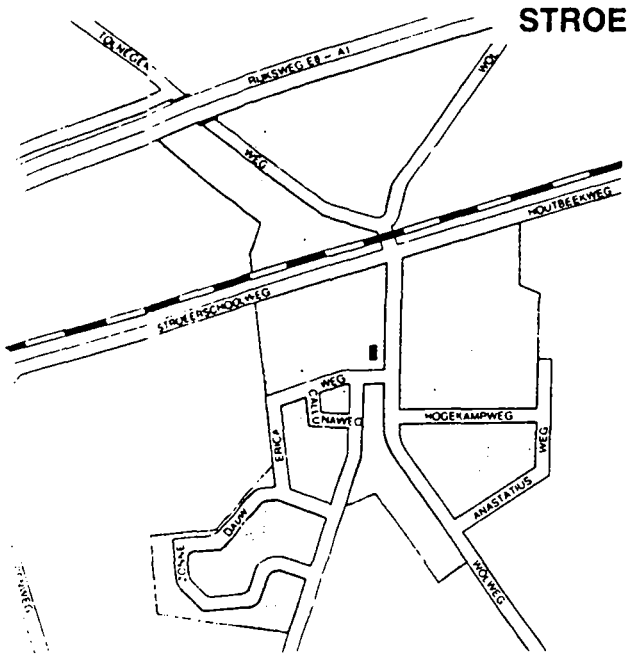

Kootwijkerbroek

Kootwijkerbroek ligt in een gebied dat gekenmerkt wordt door een strokenverkaveling, omgeven door jongere ontginningen. De wegen volgen in het algemeen de kronkelige dekzandruggen. De voornamelijk agrarische bebouwing ligt langs de Veluweweg en de Essenerweg.

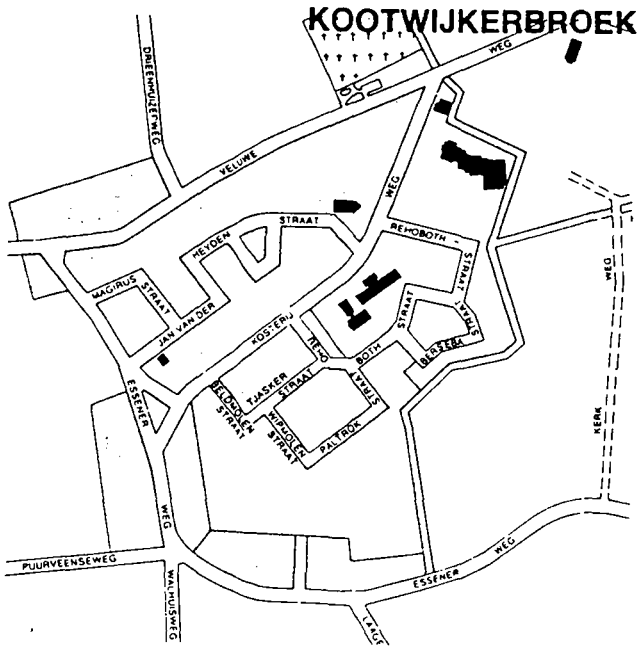

Zwartebroek
Het dorp Zwartebroek wordt gekenmerkt door een veelheid van verspreide bebouwing.

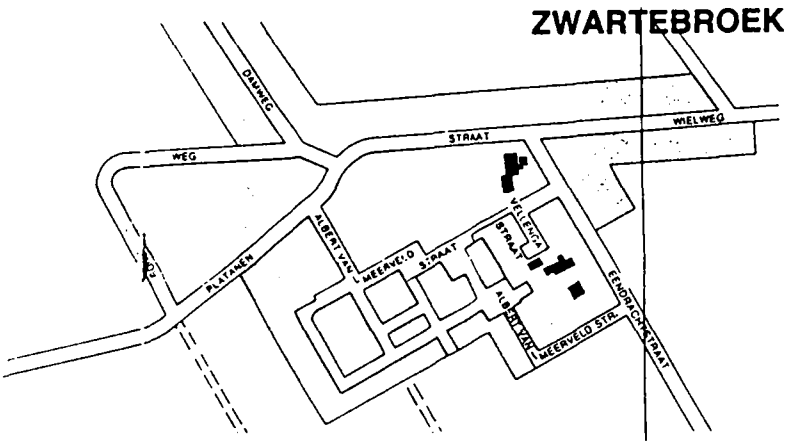

Terschuur
De Van de Bleekstraat en de Hoevenlakenseweg met gemengde bebouwing vormen de structuur van deze kern.

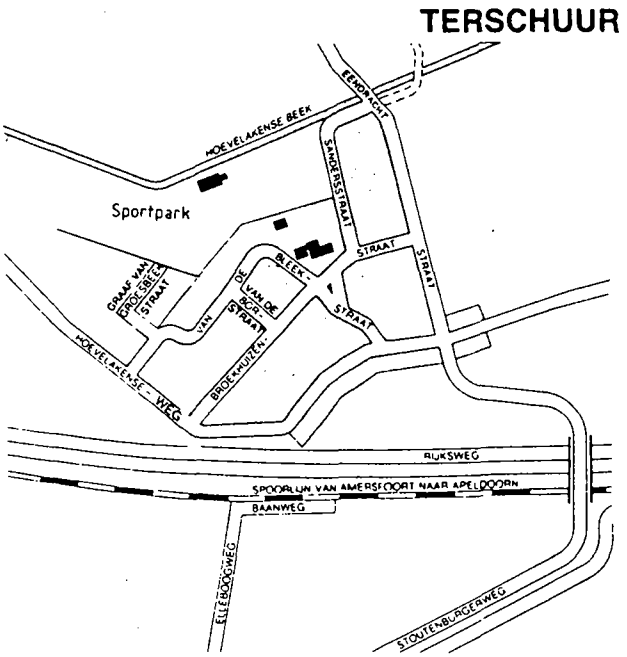

De Glind of Glindhorst
Een kleine kern waarvan de structuur bepaald wordt door de kruisende Schoonderbekerweg en de Rudolphlaan.

DE GLIND

Verspreide bebouwing
Fysisch-geografische factoren zijn van grote invloed geweest voor de wijze waarop het grondgebruik door de eeuwen heen in de gemeente Barneveld tot stand is gekomen. Hoewel er sedert het begin van deze eeuw, door het gebruik van kunstmest en door verbetering van de waterhuishouding, veel van de oorspronkelijke landschapstypen is verdwenen, zijn de meeste verschillende landschapstypen in het terrein nog herkenbaar door het oude vestigingspatroon, de verkaveling of de wegenstructuur.
Naast de reeds genoemde essen of engen vestigden landbouwers zich in latere perioden meer individueel op de lage dekzandruggen in de Gelderse Vallei, waar zij hun akkers hadden, terwijl zij hun vee lieten grazen op de natte gronden langs de beken. De graslanden die het dichtst bij de beken lagen, waren veelal te nat om er vee op te weiden; deze gronden werden dan ook als hooiland gebruikt. Dit landschapstype met zijn individuele ontginningen, de kleine essen op de zandruggen, vaak door houtwallen omzoomd en de graslanden langs de beken, wordt het "hoeven- of kampenlandschap" genoemd.
Op de vochtige en natte zandgronden komt een regelmatige verkaveling voor, de "strokenverkaveling". Hier werden de broekbossen ontgonnen door ze te ontwateren met eenheden van evenwijdige sloten. Er komt hier meestal een verspreide bebouwing voor met veel beplanting, vooral langs de kavelgrenzen; dit landschapstype is voornamelijk te vinden bij Zwartebroek en Kootwijkerbroek.
Toen de schapenhouderij minder rendabel werd en het gebruik van kunstmest talrijke nieuwe perspectieven bood, werden in het begin van deze eeuw grote delen van de heidevelden op de vochtige zandgronden volgens een modern rechthoekig verkavelingspatroon ontgonnen en voor de akkerbouw ingericht. Deze jongere ontginningen hadden door hun opzet een relatief grootschalig landschap tot gevolg, dat door zijn structuur veel minder kwetsbaar is dan bijvoorbeeld het hoevenlandschap.

De heidegronden op de Veluwe werden omstreeks de eeuwwisseling ingeplant met naaldhout, gezien de toenemende vraag naar mijnhout in Limburg. De oude bouwlanden rond Kootwijk, Garderen en Stroe bleven als zodanig in gebruik, zodat deze essen thans als enclaves in het bos liggen. Het zijn open ruimten in het groen van de naaldhoutbossen.

4.4. Ontwikkelingen na 1940

Barneveld ontwikkelde zich verder als belangrijkste kern. Aan de westzijde van de spoorlijn Amersfoort - Ede heeft een planmatige uitbreiding met woonwijken plaatsgevonden. Ten oosten van de spoorlijn kwam het industriegebied de Valk tot ontwikkeling. Hierop aansluitend werd het nieuwe woongebied Norschoten aangelegd. Ten noorden van de spoorlijn Amersfoort - Apeldoorn ontstond eveneens een bedrijvenpark.

Voorthuizen heeft eveneens een sterke groei ondergaan, deze vond voornamelijk plaats als planmatige opvulling tussen de radialen. De overige kernen in de gemeente Barneveld hebben na 1940 slechts een beperkte planmatige uitbreiding gekregen. Verspreid over de gemeente is een groot aantal kampeer- en recreatieterreinen aangelegd. Evenwijdig aan de spoorlijn Amersfoort - Apeldoorn loopt Rijksweg A1.

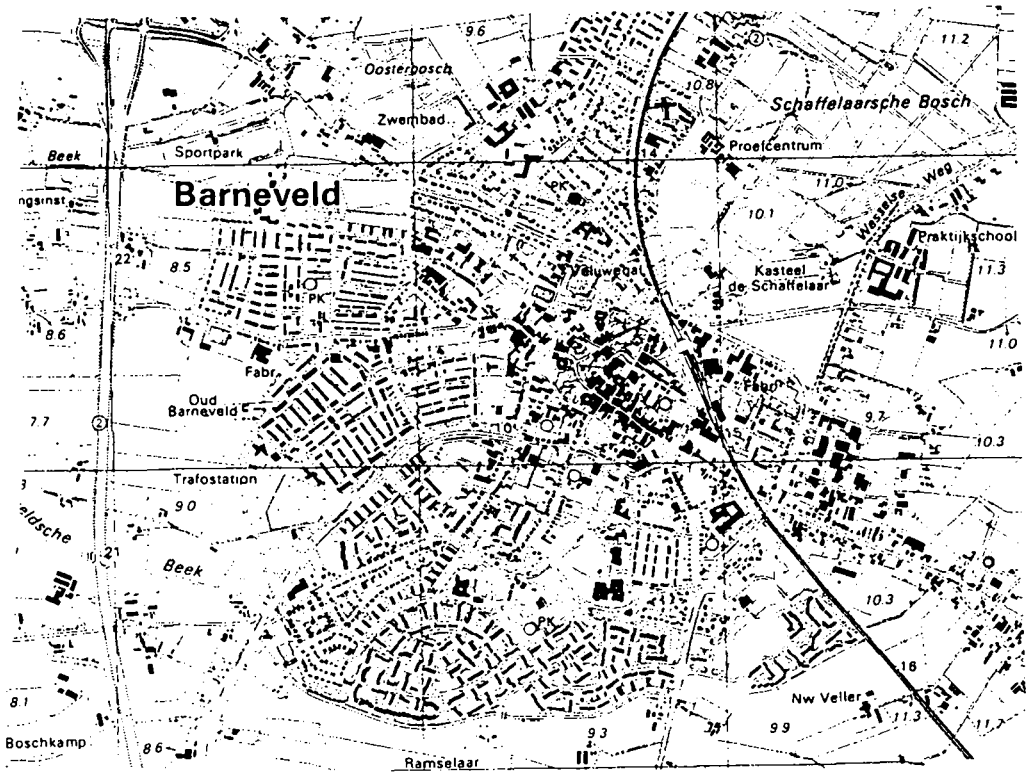

4.5. Karakterisering geïnventariseerde bebouwing

Wonen
Het landhuis De Schaffelaar (ca. 1852) - door een spoorweg van de bebouwde kom van Barneveld gescheiden - is opgetrokken in Neo-Tudorstijl. De plaats telt een reeks villa's (ca. 1900) en enige middenstands- en arbeiderswoningen (XXA), waaronder die aan het Julianaplein (werknemers NCS). Deze typen woningen komt men elders in de gemeente her en der verspreid en in beperkte hoeveelheid tegen. Opvallend is een villa (1928/1929) gebouwd in een door de antroposofie beïnvloedde expressionistische stijl te Voorthuizen.

Werken
De gemeente bezit veel hallehuisboerderijen met een langsdeel. Op een enkele krukhuis- en T-boerderij na hebben zij een rechthoekige plattegrond. Vermeldenswaard zijn de modelboerderij met elementen van de Amsterdamse Schoolstijl uit ca. 1925 te Terschuur en een boerderij-encomplex uit 1914 in De Glind. Op de boerenerven staan meestal schuren en soms hooibergen. Een koetshuis annex dienstwoning en een boerderij maken deel uit van het landgoed De Schaffelaar. Schaapskooien in de gemeente liggen op of buiten de erven. De windkorenmolen in Garderen stamt uit 1852, de standerdmolen te Terschuur uit 1633. In Stroe bevindt zich een zaadeestgebouw (de enige ons bekende in zijn soort), in Barneveld een bankgebouw, enige winkel-woonhuizen en een klein fabrieksgebouw.

Infrastructuur
Aan de infrastructurele voorzieningen uit de periode 1850-1940 herinneren een stationsgebouw (ca. 1905) en een trafohuisje (ca. 1935) in Voorthuizen. Een waterpomp bevindt zich in Barneveld (1874), resp. in Garderen (1900).

Maatschappelijke voorzieningen
Als uiting van het geestelijke leven werden opgericht een katholieke kerk in neogotische stijl in Barneveld en protestantse kerken in Garderen (Middeleeuwen-XIX), Voorthuizen (Middeleeuwen-XIX;1884;1927), Kootwijk (ca. 1930), Kootwijkerbroek (1937;XXc), De Glind (1940) en Zwartebroek (XXc). In bijna alle gevallen met pastorie. De begraafplaatsen nemen elders een geïsoleerde positie in. Bij de scholen in Barneveld (ca. 1870), Kootwijk (ca. 1930), Garderen (ca. 1935), Stroe (ca. 1935) en Kootwijkerbroek (XXa-b) hoort een meesterswoning.
In het centrum van Barneveld vallen op het Raadhuis (1860), het armenhuis (XIXB), het postkantoor (ca. 1900) en een concertgebouw in expressionistische stijl (XXb), waarnaast een museum (XXb). Barneveld heeft drie herdenkingsmonumenten (1903, 1938 en 1940); De Glind één (1952). Barneveld en Voorthuizen hebben een muziektent.

Kaart 1
TYPOLOGIE UITBREIDINGEN GEMEENTE BARNEVELD 1850-1940

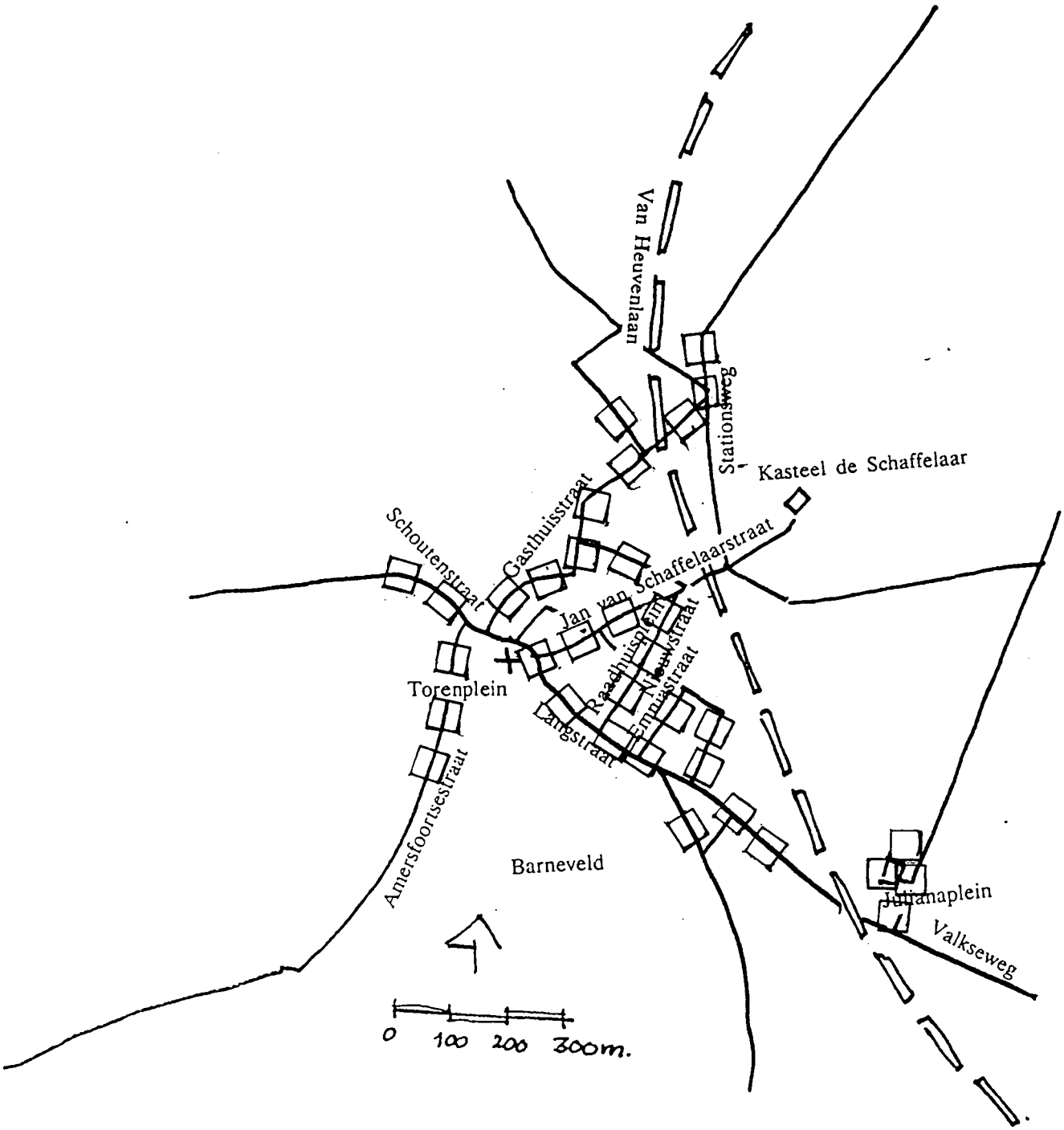

4.6. Typologie uitbreidingen gemeente Barneveld 1850-1940

Toelichting bij kaart 1

Type aanduiding **Type-omschrijving** **Bijzondere gebieden**

Andere aanduidingen

- Lineaire ontwikkelingen

- functie: gemengd of wonen
- niet-planmatige en planmatige ontwikkelingen

4.7. Bijzondere gebieden

De term bijzonder gebied wordt gehanteerd voor gebieden die zijn gebouwd of aangelegd in de periode 1850-1940. Bij de beoordeling is de criterialijst (zie blad 23) gehanteerd volgens de zgn. "MIP-handleiding". Hierbij zijn grotere samenhangende (stede-)bouwkundige structuren bekeken. Bij de bouwkundige inventarisaties zijn samenhangende bouwkundige complexen aangegeven.
Dat in de gemeente geen of weinig bijzondere gebieden voorkomen, zegt niets over de schoonheid of opbouw van de gemeente. In de gemeente Barneveld komen geen bijzondere gebieden voor.

Karakteristieke gebieden

Structuren van bouwkunst en stedebouw van vóór 1850 en na 1940 die een bijzondere kwaliteit hebben worden aangeduid met de kwalificatie "karakteristieke gebieden". Het betreft gebieden waarvan de hoofdelementen dateren van voor 1850 of na 1940, die ook daarna herkenbaar zijn gebleven. Deze gebieden komen in de gemeente Barneveld niet voor.

CRITERIA VOOR DE AANDUIDING BIJZONDERE GEBIEDEN

I. **Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:**
   1. kwaliteit van het ruimtelijk concept;
   2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;
   3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteit;
   4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkelingen (b.v. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark)

II. **Bijzondere historische betekenis, zoals:**
   1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijk uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;
   2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;
   3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering)

III. **Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:**
   1. betekenis als onderdeel van een groter geheel
   2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;
   3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel

IV. **Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

V. **Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)**

GERAADPLEEGDE ARCHIEVEN/BIBLIOTHEKEN/KAARTMATERIAAL EN LITERATUUR

Archieven en bibliotheken

* Rijks Archief in Gelderland
* Katholieke Universiteit Nijmegen, Faculteit der Beleidswetenschappen
* Bibliotheken Provincie Gelderland
* Stichting Arnhemse Openbare en Gelderse Wetenschappelijke Bibliotheek

Afbeeldingen

*	Afbeelding 1	Gemeente Barneveld in 1866
	1a	Gemeente Barneveld in 1866
*	Afbeelding 2	Geomorfologische kaart gemeente Barneveld
*	Afbeelding 3	Belangrijkste wegen gemeente Barneveld omstreeks 1930.
*	Afbeelding 4	Bevolkingsontwikkeling gemeente Barneveld
*	Kaart 1	Typologie uitbreidingen gemeente Barneveld 1850-1940

Kaartmateriaal

* Bodemkaart 1/50.000, 1970
* Topografische kaart 1/25.000 en 1/50.000, diverse jaargangen
* W. Kuijk, Kaartenboek van Gelderland, 1843, heruitgave ca. 1980
* J. Kuijper, Gemeente-atlas van Gelderland 1868, Leeuwarden, 1970

Literatuur

* Barends, S. e.a., *Planning in het verleden*, Amsterdam, 1988

* Crebolder, G., *Voorthuizen, van pleisterplaats tot vakantiedorp*, Barneveld, 1980

* Crebolder, G., *De pluimveehouderij in de gemeente Barneveld en in de Gelderse Vallei*, Barneveld, 1984

* Crebolder, G., *Als eene stadt betimmert? De straatgevelwanden van het dorp Barneveld rond 1900*, Barneveld, 1989

* Crebolder, G., *Onze papiermolens, in: Oud-Barneveld, 1990*

* Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland, *Gemeente Barneveld; situatie en ontwikkeling der welvaartsbronnen*, Arnhem, 1962

* Hache-Oudemans, J.J., *Bijdragen tot de geschiedenis van de Veluwe en andere onderwerpen*, Nijkerk, 1969

* Koster, E.A., *Bouwlanden, bossen en stuifzanden bij Garderen, in: Luchtatlas van Nederland*, Bussen, 1978

* Koster, E.A., *De stuifzanden van de Veluwe; een fysisch-geografisceh studie*, Amsterdam, 1978

* Roekel, G. v., *Uit de historie van een heidedorp, in: Historia 1940*

* Teunissen, D., *Het Middennederlandse heuvelgebied; historie van en bijdrage tot de ontwikkeling van de inzichten omtrent het wezen van het Centraalnederlandse heuvellandschap, in het bijzonder van de Zuidelijke Veluwe*, Nijmegen, 1961

* Bestemmingsplannen gemeente Barneveld

Oosterbeek, 1993

Stichting MIP-Gelderland
Oranjeweg 60
6861 BL OOSTERBEEK
tel. 085 - 336 326